

byggnadsvård

Flens centralort

Flens kommun, Södermanlands län

Kulturhistorisk områdesbeskrivning

Underlag till fördjupad översiktsplan för Flens centralort

Dag Forssblad och Karl Anderberg

Flens centralort

Flens kommun, Södermanlands län

Kulturhistorisk områdesbeskrivning

Underlag till fördjupad översiktsplan för Flens centralort

Dag Forssblad och Karl Anderberg

Rapport 2011:1

© 2011 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

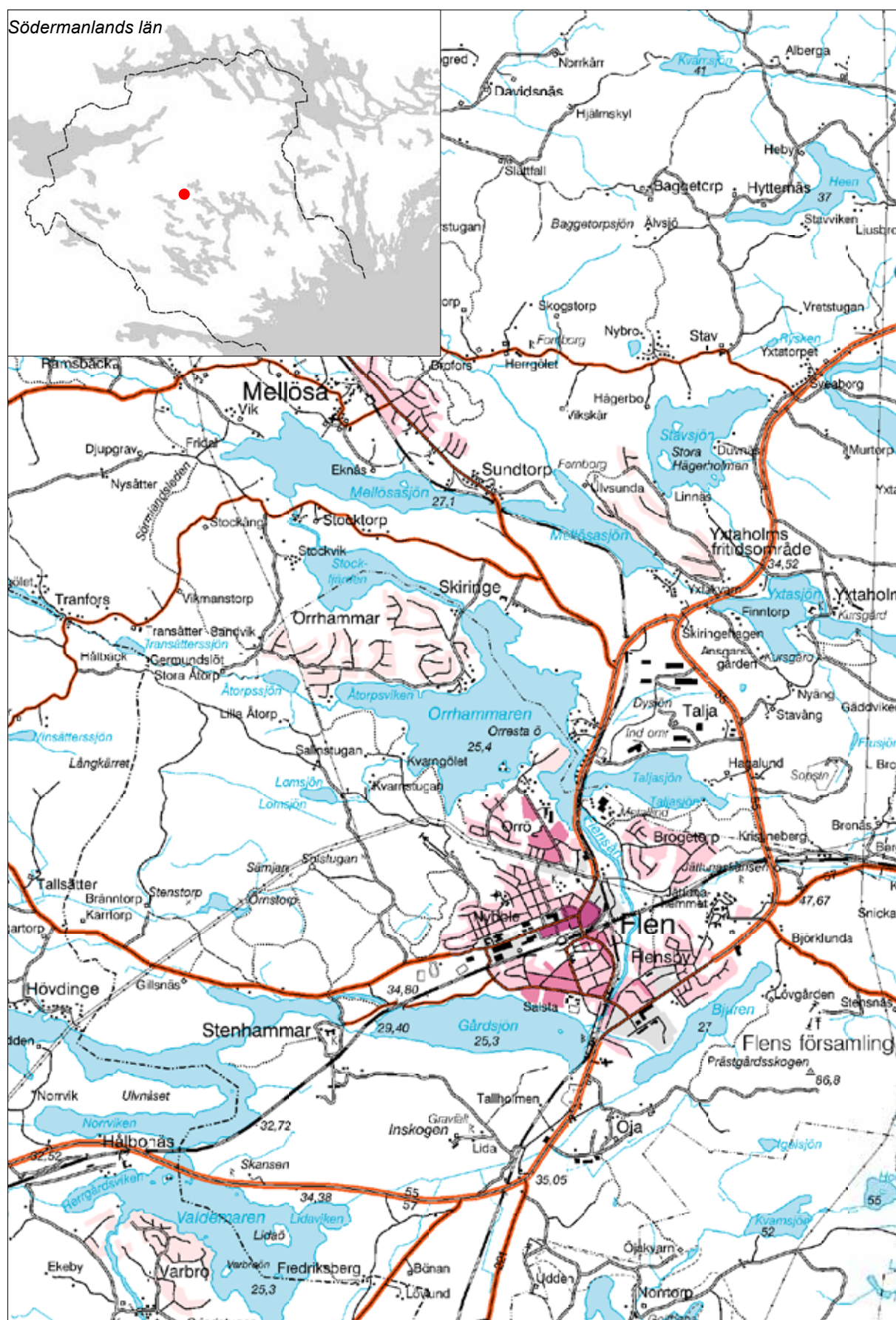
Författare: Dag Forssblad, antikvarie, och Karl Anderberg, antikvarie
Omslagsbild: Flygfotografi över Flens centrala delar. Foto Flens kommun
Foto, där ej annat anges: Karl Anderberg, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS10-236

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2011

Innehåll

INLEDNING	5
Inventeringen	5
Stationssamhällets framväxt	7
Centralortens utveckling	7
KULTURHISTORISKA OMRÅDESBESKRIVNINGAR	9
Inledning	9
Flens centralort som helhet	9
Centrum, norr	10
Centrum, söder	12
Bjurtorp	14
Brogetorp	16
Flensby	18
Hammartorp	20
Norra Nybble	22
Orrö, Orresta ö och Skiringe	24
Salsta	26
Östertorp	28
SAMMANFATTNING	31
KÄLLFÖRTECKNING	33
Litteratur	33
Arkiv	33

1 Utsnitt ur Terrängkartan visande Flens och stadens närmaste omland.

INLEDNING

Sörmlands museum fick under hösten 2010 i uppdrag av Flens kommun att utföra en kulturhistorisk områdesbeskrivning över Flens centralort. Beskrivningen ska utgöra underlag för kommunens arbete med en fördjupad översiktsplan för centralorten Flen. Inventeringsområdet sammanfaller med Flens kommuns primärkarta över centralorten. Arbetet har utförts mellan september och november 2010 av Karl Anderberg och Dag Forssblad.

Inventeringen

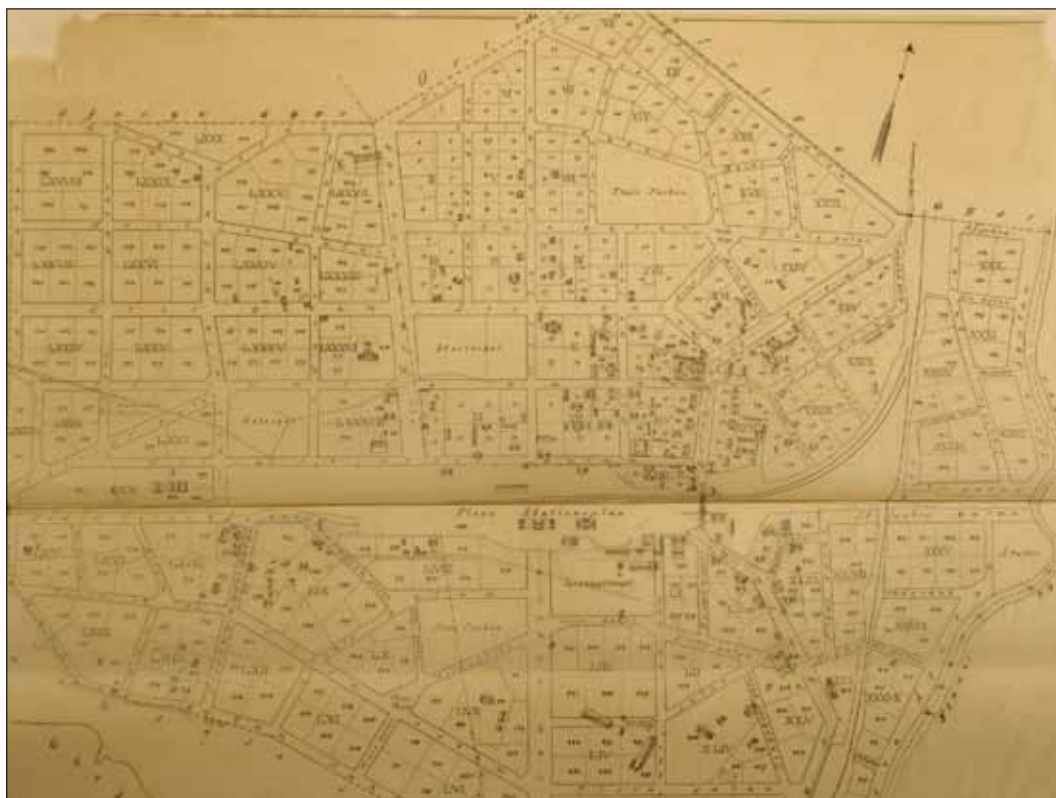
Målsättningen med beskrivningen har varit att på en översiktlig nivå erhålla en bild av huvuddragen i de kulturhistoriska värdena hos centralortens bebyggelseområden. Vidare fanns det ett önskemål från beställarens sida att enskilda byggnader med stora arkitektur- och kulturhistoriska värden skulle identifieras.

Inventeringen utfördes på plats i Flen under två arbetsdagar i september. Den mycket intensiva insatsen innebar att enskilda byggnader inte låg i främsta fokus, utan istället de olika områdenas karaktär och helhetsintryck. De utpekade

byggnaderna som lyfts fram i rapporten kan var för sig äga stora värden som enskilda objekt i staden och/eller fungera som viktiga representanter för sitt områdes karaktär. Målsättningen från Sörmlands museums sida har varit att peka på byggnader som med sin arkitektur och sitt formspråk är viktiga för förståelsen av Flens utveckling. Fokus har legat på bebyggelse som inte tidigare har beaktats som kulturhistoriskt värdefull. Byggnader som tidigare utpekats som kulturhistoriskt värdefulla, genom byggnadsminnesförklaring eller att fråga är väckt om byggnadsminnesförklaring, har därför inte särskilt pekats ut i detta läge, t ex Järnvägsstationen och Orresta. Objekten är däremot markerade på en översiktskarta.

Det är viktigt att ha i åtanke att ett samhälles bebyggelse är resultatet av en lång och utdragen process. Alla enskilda byggnader är därför potentiellt viktiga pusselbitar för förståelsen av samhällets utveckling.

Inför framtiden bör en kulturhistorisk byggnadsinventering utföras för att erhålla en mer komplett bild av bebyggelsen i staden. Inventeringen bör ligga till grund för ett utpekande av byggnader som bör erhålla särskilda varsamhetsbestämmelser i enlighet med Plan- och bygglagen.

2 Utsnitt ur stadsplanen från år 1902. Sörmlands museums arkiv.

3 Norra delen av Flens centrala delar från sydväst år 1959, bilden beskuren. Sörmlands museums arkiv (Slm BF04-1404).

4 Södra delen av Flens centrala delar från norr år 1965, bilden beskuren. Sörmlands museums arkiv (Slm BF04-2238).

Stationssamhällets framväxt

Flens stationssamhälle växte fram i samband med Västra Stambanans dragning mellan Stockholm och Göteborg. Västra Stambanan öppnades för allmän trafik 1862. År 1877 var järnvägen Grängesberg-Eskilstuna-Flen-Oxelösund klar och Flen blev en viktig knutpunkt, den viktigaste i länet. Industrier och olika serviceinrättningar etablerades i samhället. Flen blev municipalsamhälle 1902 och stad år 1949. Flen hade år 1861 en folkmängd på 774 personer, vilken år 1905 hade ökat till 2247 personer.

Flen växte upp på gårdarna Stenhammars, Salstas och Orrestas marker. Den första stadsplanen för Flen upprättades redan 1902, men intentionerna kunde inte fullföljas på grund av att Anders Robert von Kraemer år 1903 testamenterade Stenhammars slott till svenska staten. En av testamentets bestämmelser var att ingen mark fick avstyckas eller avsöndras från ägorna.

För Flens del innebar testamentet att endast Orrestas mark kunde användas för samhällets expansion. Tillgänglig mark täckte inte behovet, tomtpriserna steg och Flen stagnerade. Istället kom Katrineholm att bli den större orten.

Centralortens utveckling

Flen fortsatte trots bristen på exploateringsbar mark att växa på Orrestas ägor. Utbyggnaden koncentrerades i första läget till området norr om järnvägen, vilket innebar att området kring Sörmlandsgatan och von Kraemers väg snart blev utbyggt. Egnahemsområdet Norrliden bebyggdes 1920.

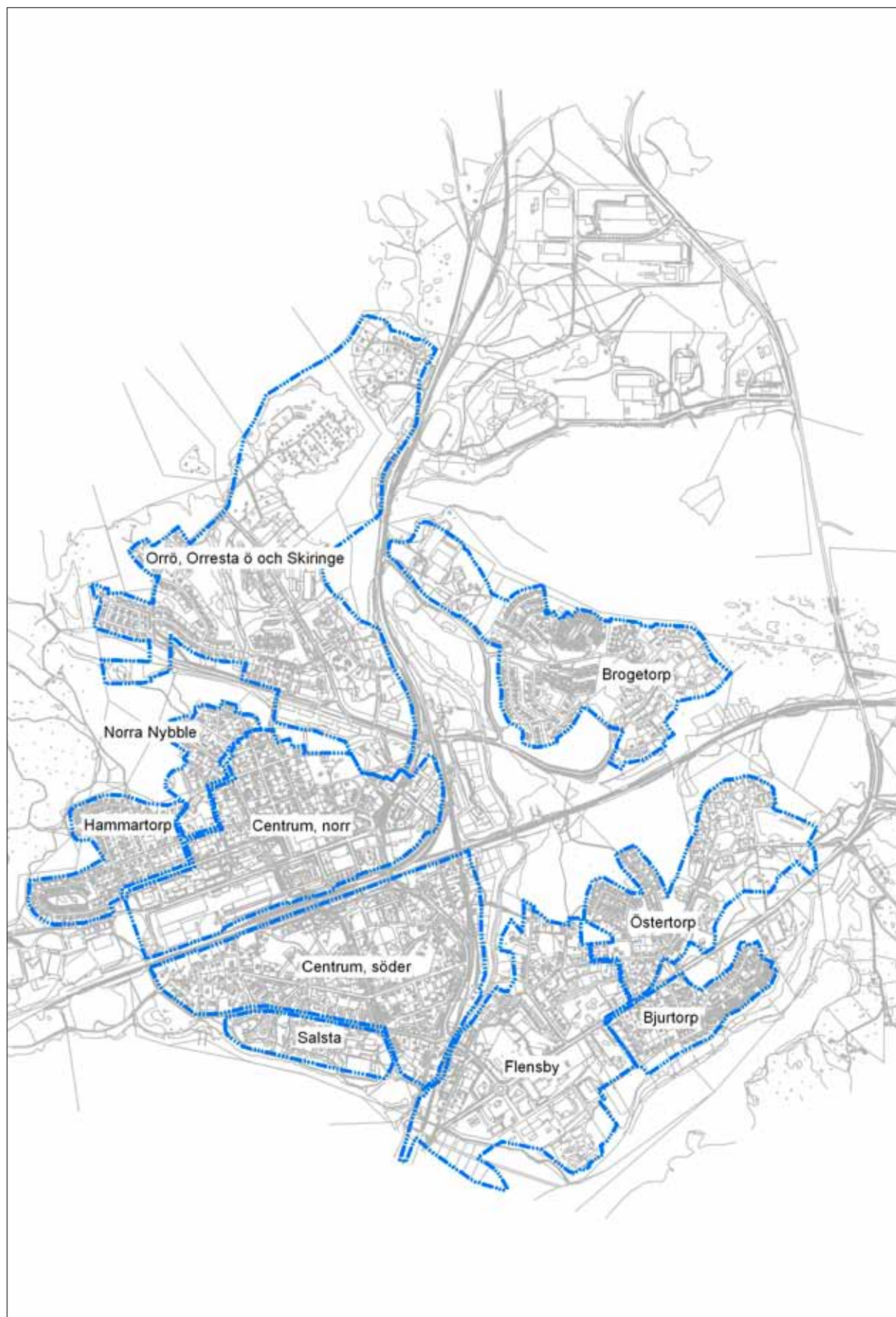
Området Flensby införlivades med municipalsamhället 1934. År 1935 fick samhället slutligen exproprieras en del av Stenhammars mark. Därmed ökade takten på samhällsutbyggnaden. I samband med detta tillkom Nybbleområdet som bebyggdes under en tioårsperiod.

Nästa utbyggnadsfas koncentrerades till områdena söder om järnvägen. Området kring Sveavägen och Salstavägen bebyggdes under 1940- och 1950-talen. I början av 1950-talet uppfördes de första punkthusen.

Utbyggnaden har från 1950-talet och framåt främst skett i ytterområdena. I hög grad har dock även stadens centrala delar genomgått en omfattande förnyelse. I denna process har mycket av bebyggelsen från Flens äldsta tid raderats bort.

5 Utsnitt ur karta från år 1914. Kompletteringar har utförts år 1919. Sörmlands museums arkiv.

6 Indelning av Flens centralort i inventeringsområden använda vid inventeringen 2010. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

KULTURHISTORISKA OMRÅDESBESKRIVNINGAR

Inledning

Vid inventeringen indelades Flens centralort i mindre delområden. Utgångspunkten för indelningen har dels varit att identifiera gemensamma nämnare i områdets bebyggelse, dels att fånga upp tydliga gränser mellan områdena. Gränserna kan ha såväl en fysisk grund som en upplevd.

För varje område ges en kort beskrivning av områdets gränser och historiska bakgrund. Därefter presenteras områdets bebyggelsemönster och de karakteristiska huvuddrag som definierar områdets kultur- och arkitekturhistoriska värden.

Vidare presenteras för varje område en karta som visar områdets gränser samt de byggnader som har pekats ut som särskilt viktiga för förståelsen av områdets bakgrund och värden. Vidare presenteras bilder på ett urval av byggnaderna.

Flens centralort som helhet

Den äldsta bebyggelsen i Flen återfinns i huvudsak inom det gamla municipalsamhällets gränser i enlighet med stadsplanen från år 1902. Spridd äldre bebyggelse finns även i anslutning till de byar och torp som efterhand har inlemmats i centralorten.

Flens centralort karakteriseras av de tydliga årsringar som har avsatts genom att utbyggnaden av staden i många avseenden har skett område för område under en relativt kort och begränsad tidsrymd.

Flen präglas även av sin starka anknytning till järnvägen och dess inverkan på orten. Järnvägen som från början var grogrunden till samhällets uppväxt har idag snarare rollen som barriär för stadens utveckling.

Äldre fotografier visar på en tydlig visuell kontakt mellan stadsdelarna norr och söder om järnvägen. Denna kontakt är viktig för upplevelsen av staden som en enhet och för att locka till interaktion mellan stadsdelarna. Bebyggelsen från 1900-talets andra hälft mellan Storgatan och järnvägen har dock effektivt satt stopp för de långa siktlinjerna i stadsbilden.

7 Södra delen av Flens centrala delar från söder år 1962, bilden beskuren. Sörmlands museums arkiv (Slm BF04-1629).

8 Fastigheten Orren 5. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-401).

Centrum, norr

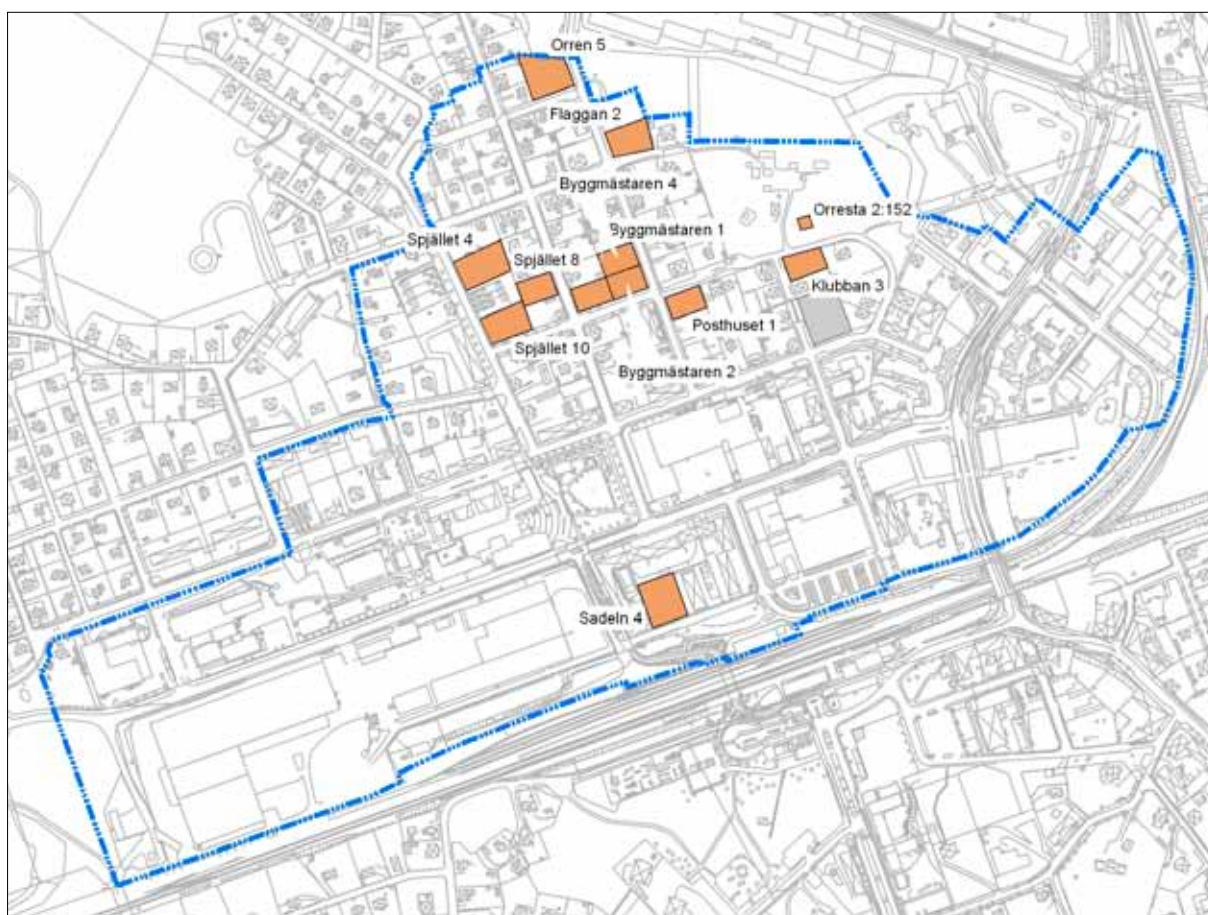
Bakgrund

Inventeringsområdet omfattar i princip gränserna för det ursprungliga municipalsamhället norr om järnvägen.

Områdesbeskrivning

Kvarteren mellan järnvägen och Storgatan domineras av storskalig bebyggelse för framför allt affärs- och industriändamål men omfattar även bostadsbebyggelse och skolverksamhet. Bebyggelsen i denna del har framför allt uppförts under 1900-talets andra hälft.

Längs Storgatans norra sida skapar flerfamiljshus en övergång till inventeringsområdets mer sammanhållna bostadsbebyggelse. Bebyggelsen norr om Storgatan har en större åldersvariation än kvarteren närmare järnvägen.

9 Inventeringsområdet Centrum norr med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

Karakteristiska huvuddrag

Stadsplanen omedelbart norr om järnvägen är av rutnätskaraktär och överensstämmer ännu relativt väl med den äldsta stadsplanen för municipalsamhället Flen. Härigenom är den en god representant för det sena 1800-talets stadsplaneteorier. I inventeringsområdets östra del finns tendenser till en mer organisk, medeltidsinspirerad stadsplan, en sk trädgårdsstad, som var mycket vanlig i början av 1900-talet. Namn som Thuleparken visar också på det tidiga 1900-talets vurm för det fornnordiska. 1902-års stadsplan visar att området nordost om Thuleparken också var planlagt enligt ett "organiskt stadsplanemönster". Detta förverkligades emellertid aldrig.

Det går att urskilja tre relativt tydliga huvuddrag i områdets bebyggelse. Närmast järnvägen ligger ett stråk av stora institutionsbyggnader, industrier och det på 1980-talet uppförda köpcentret. Norr härom karaktäriseras bebyggelsen av flerfamiljshus, ofta uppförda i två våningar med putsade fasader. Längst i norr består bebyggelsen uteslutande av friliggande villor.

Den äldre bebyggelsen i villakvarteren består av stora villor av trä i ett utförande likt samtidens bebyggelse på landsbygden. Fastigheten Sadeln 4 (fig. 12) är ett välbevarat exempel på denna byggnadstyp även om just denna byggnad ligger i inventeringsområdets södra del. Trädgårdarna har ursprungligen varit stora men förtätningar har skett på flera tomter under 1900-talets andra hälft. Gårdshus är vanliga på intakta tomter. Byggnaderna är ofta av trä med fältindeldad hyvlad panel lagd på olika led. Fönstren är stora med olika typer av spröjs. Takmaterial är nästan uteslutande tvåkupigt lertegel.

I områdets nordligaste del finns exempel på spektakulära villor, t ex Orren 5 (fig. 8), ofta med branta takfall och byggda för att förstärka områdets topografiska höjdskillnader. Något förenklat kan man säga att den borgerliga villakaraktern tilltar ju längre norrut man kommer i området.

Karaktärsskapande för området i ett kulturhistoriskt perspektiv är de välbevarade flerfamiljshusen alldeles norr om köpcentret samt villabebyggelsen i områdets norra del.

10 Fastigheten Byggmästaren 1. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-042).

11 Fastigheten Posthuset 1 (Slm D11-043).

12 Fastigheten Sadeln 4 (Slm D11-044).

13 Fastigheten Karet 6. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-045).

Centrum, söder

Bakgrund

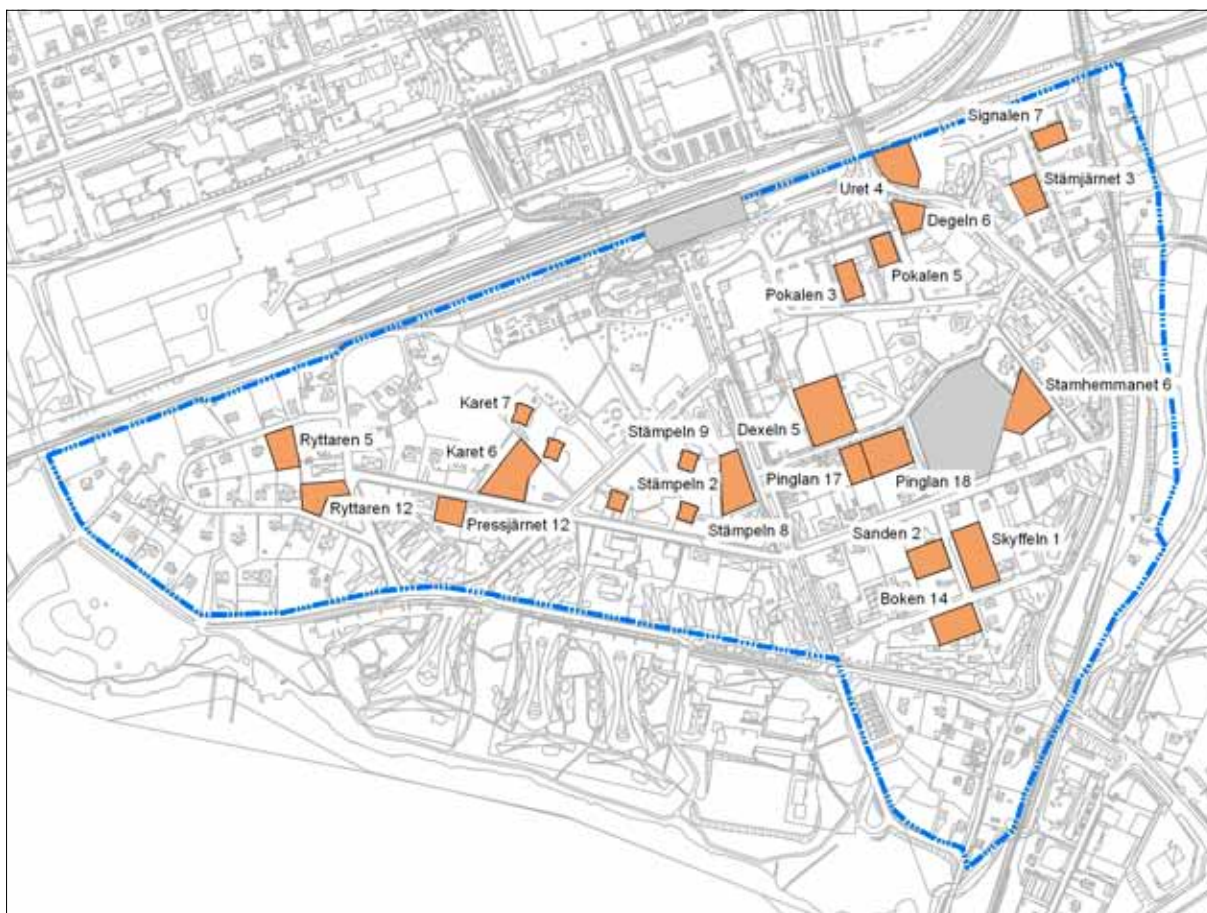
Inventeringsområdet omfattar i princip gränserna för det ursprungliga municipalsamhället söder om järnvägen.

Områdesbeskrivning

De centrala delarna av inventeringsområdet präglas av miljön kring institutionsbyggnaderna järnvägsstationen, järnvägshotellet och kommunhuset. I denna miljö ingår även Prins Wilhelms torg och Sveaparken.

Inventeringsområdets södra och östra gräns längs med Salstagatan och Södra Kungsgatan är bebyggd med flerfamiljshus som fungerar som avskiljare mellan de yttre genomfartsvägarna och den inre stadsbebyggelsen.

I områdets nordvästra, nord- och sydöstra delar dominerar bebyggelsen av enfamiljshus framför allt i form av friliggande villor.

14 Inventeringsområdet Centrum, söder, med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

Karakteristiska huvuddrag

Man kan misstänka att området omedelbart söder om centralstationen ursprungligen har varit tänkt för en större monumentalitet och även urbanitet än vad som blivit verklighet. I 1902 års stadsplan framgår intentionen att åstadkomma en fond i form av centralstationen utifrån vilken boulevardgatan Sveavägen löper. Omedelbart öster om Sveavägen har man tänkt sig tre kvarter av strikt rutnätsform. I övrigt karaktäriseras området av ett trädgårdsstadsinspirerat stadsplanemönster.

En av områdets äldre byggnader som uttrycker de monumentala intentionerna från 1902 är det runda bankhuset (Degeln 6). Mellan denna byggnad och Prins Vilhelms torg finns ett kort stråk av kvartersbebyggelse i form av fyravåningshus. Biografen och det lilla vandrarhemmet är starkt stämningsskapande byggnader. Vad som annars karaktäriserar området söder om centralstationen är att det är påfallande glest bebyggt och till stor del består av parkmark.

Området har emellertid fått en tydlig modernistisk karaktär. Detta tar sig uttryck i Kommunhuset och i en byggnad som Pokalen 3 som har ett påtagligt modernistiskt formspråk med sin pelargång och fasadutformning. Flerfamiljshusen längs Salstagatan och i synnerhet punkthusen (fig. 58) som vänder sig mot Sveaparken framför järnvägen är också byggnader som är uppförda i en tydlig modernistisk anda. Genom sin exploateringsgrad frigör sig punkthusen från det ursprungliga stadsplanemönstret och lämnar en stor öppen plats mellan sig och centralstationen. Utöver denna bebyggelse finns ett antal flerfamiljshus i en mindre skala som förmodligen är uppförda något tidigare. En byggnad som Pressjärnet 12 uttrycker en småskalig folkhemsfunktionalism.

I områdets sydöstra del ligger ett antal borgerliga, mycket välbevarade villor från tidigt 1900-tal. Fastigheten Pinglan 18 (fig. 15) är både när det gäller byggnaden och trädgården ett ytterst betydelsefullt tidsdokument för hur en typisk villa för övre medelklass såg ut under 1900-talets början. En modern byggnad som Karet 6 (fig. 13) knyter an både till den borgerliga villabebyggelsen men inte minst till områdets modernistiska karaktär. I områdets nordöstra hörn mellan Södra Kungsgatan och järnvägarna är bebyggelsen av betydligt enklare snitt och har karaktären av mindre villor för arbetarklassen, t ex Stämjärnet 3 (fig. 16).

15 Fastigheten Pinglan 18 (Slm D11-046).

16 Fastigheten Stämjärnet 3. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-047).

17 Fastigheten Boken 14 (Slm D11-048).

18 Fastigheten Linden 15. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-049).

Bjurtorp

Bakgrund

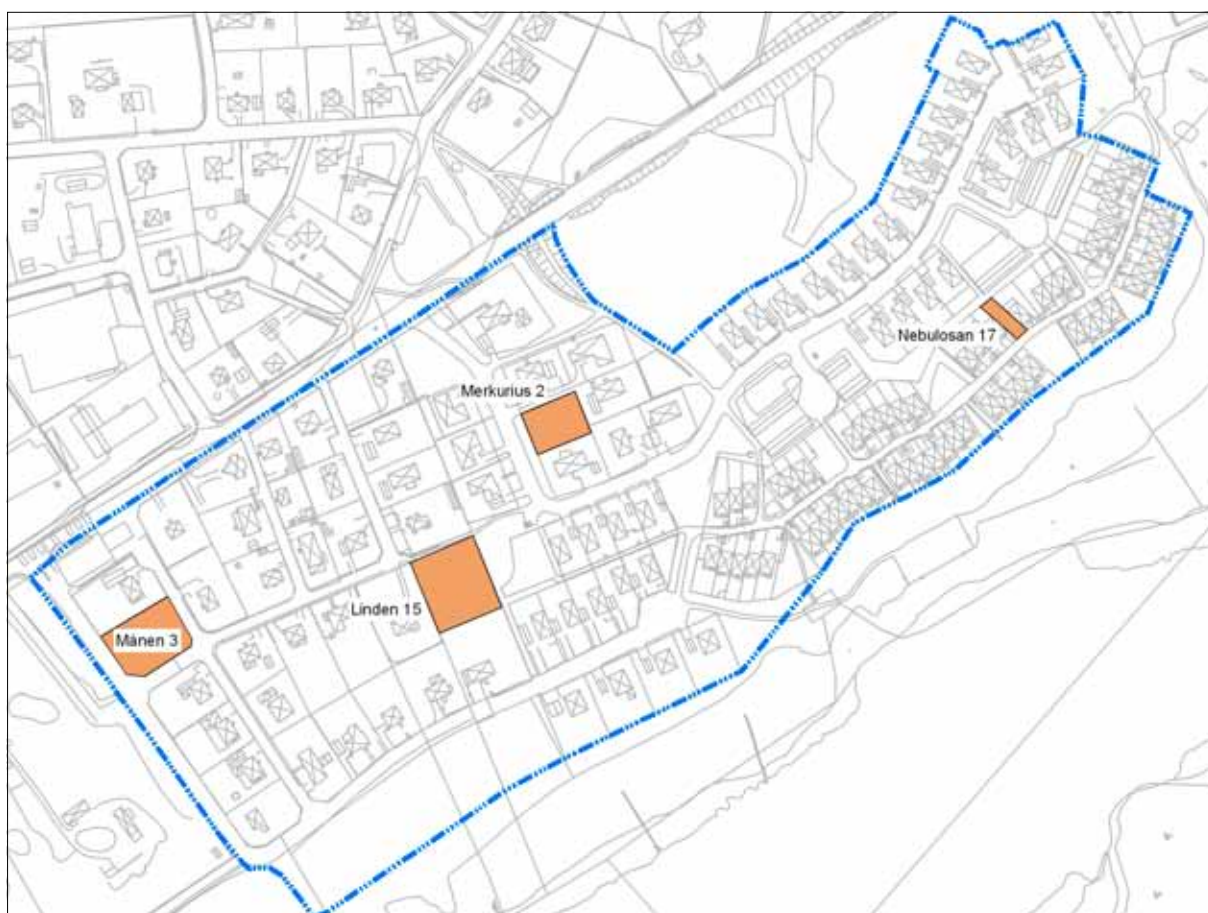
Bjurtorp ligger i centralortens sydöstra del. Sydväst om området ligger gården Solliden med huvudbyggnad och flygel från mitten av 1700-talet, senare ombyggda och restaurerade.

År 1973 upprättades en stadsplan för områdets västra del av stadsarkitekt Teodor Blumfelds. Samma år upprättades en stadsplan för områdets östra del av arkitekt Ulf Gillberg, Curmans Arkitektkontor AB.

Områdesbeskrivning

Bjurtorp domineras av enfamiljshus uppförda på välplanerade villatomter med uppväxta trädgårdar. Den ursprungliga topografin är fortfarande påtaglig, vilket ger området en organisk och harmonisk karaktär.

Bebyggelsen i Bjurtorp består av en blandning av friliggande hus, sammanbyggda hus och radhus. Bebyggelsen kring Bjurgränd, Brunnsgänd och Bjurvägen består av

19 Inventeringsområdet Bjurtorp med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

ett äldre byggnadsbestånd som är uppfört under 1900-talets första årtionden med delvis bevarade gårdshus. Kvarteren har omkring mitten av 1900-talet fyllts ut med bebyggelse som ger intryck av att vara kataloghus från tiden. Övriga delar av Bjurtorp är uppförda kring mitten av 1970-talet. Här är bebyggelsen uppförd som enhetliga grupper med olika bebyggelsevarianter från den senare delen av 1970-talet.

Karakteristiska huvuddrag

Planmässigt består området av två delar med tämligen skilda karaktärer. Den västra delen har en plan med ett rätvinkligt gatunät och friliggande, troligen självbyggda villor, ofta i 1 och 1½ plan. Området upplevs som harmoniskt trots att inget hus är det andra likt, tack vare att förhållandet mellan tomternas yta och byggnadernas volym är väl avvägt. Dominerande fasadmateriäl är tegel i kulörerna vitt, rött och gult i många fall kombinerat med partier klädda med träpanel, främst gavelrösten och fönsterpartier. Fönster- och dörrsnickerier är i allmänhet målade i bruna kulörer. Det förekommer även en del kataloghus, troligen från 1950-talet. En byggnad som exemplifierar den tidiga bebyggelsen i området är Linden 15 (fig. 18). Denna vackra, men slitna, byggnad upplevs som något av en grindstuga mot den östra delen av Bjurtorp.

Det östra området har ett organiskt böljande gatumönster, med strikt planerad bebyggelse av tydlig 1970-talskaraktär. Arkitekturhistoriskt visar denna bebyggelse på en tillbakagång från miljonprogrammets rekordbyggnande. Detta tar sig uttryck i mer traditionella villatyper, spröjsade fönster och smäckrare tak där takfoten inte har samma arkitektoniska dominans som på tidigare 1970-talshus. Taken täcks uteslutande av betongpannor och färgsättningen går i en "jordnära" skala med olika bruna kulörer.

Radhusområdet är trafikseparerat med centralt placerade garagelängor. De friliggande husen har i allmänhet garage i separata byggnader som är sammanbyggda med bostadshusen. De för 1970-talet typiska låga häckarna är ett karaktärsskapande element. Hela området, men framförallt kvarteret Nebulosan (fig. 22) utgör ett välbevarat och arkitektoniskt intressant exempel på 1970-talets bebyggelse. Den bibehållna enhetligheten i utförande på fönster, dörrar och balkonger, jämte färgsättningen är mycket viktiga och skyddsvärda komponenter i bebyggelsen och viktiga för områdets karaktär.

20 Fastigheten Månen 3 (Slm D11-050).

21 Fastigheten Mercurius 2 (Slm D11-051).

22 Fastigheten Nebulosan 17 (Slm D11-052).

23 Fastigheten Brogetorp 3:8 (Slm D11-053).

Brogetorp

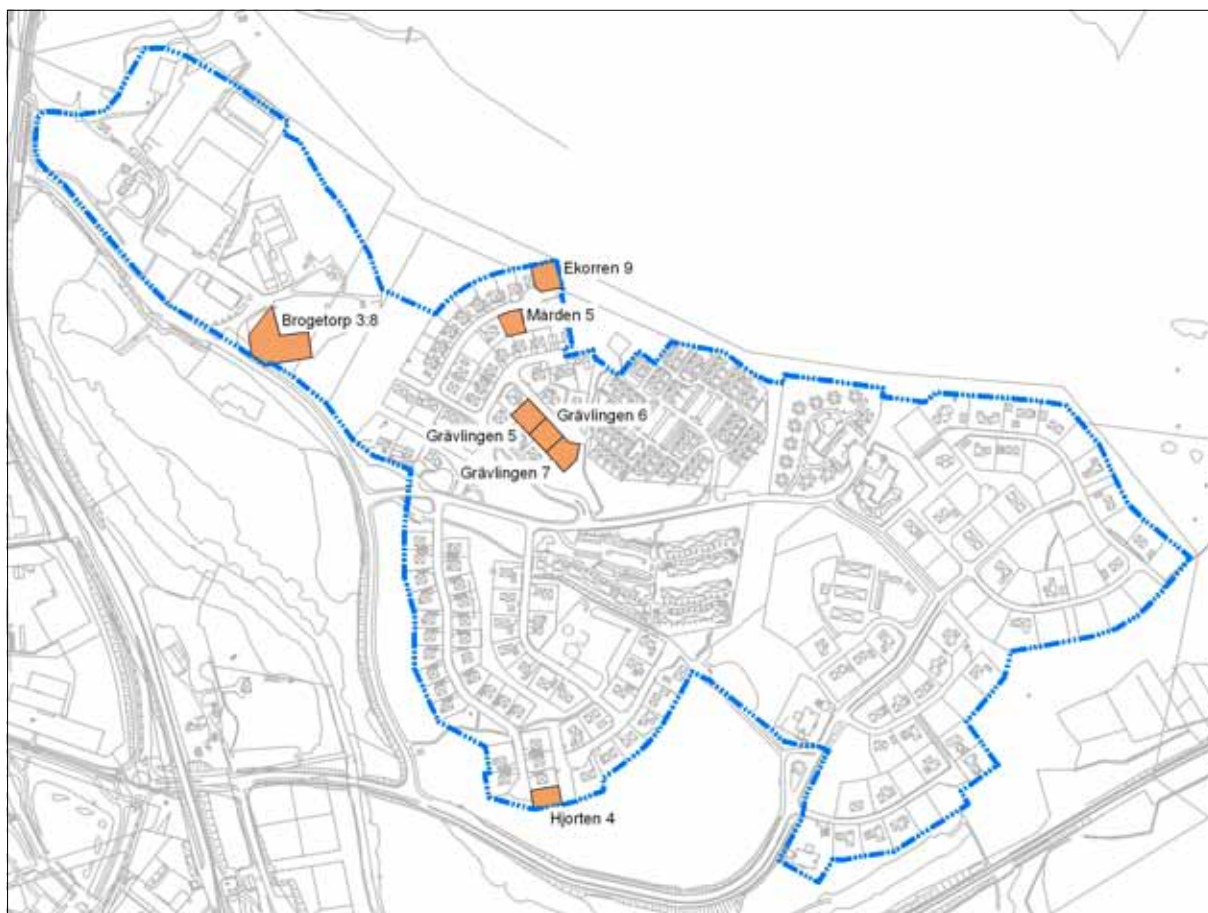
Bakgrund

Brogetorp ligger i centralortens nordöstra del. Området har fått sitt namn efter Brogetorps gård. Äldre bebyggelse är bevarad i områdets nordvästra del, bland annat den tidigare manbyggnaden som uppfördes i slutet av 1800-talet. I mitten av 1900-talet etablerades en industri med gården som bas. Senare inköptes fabriken av företaget Bacho-Primus.

År 1974-76 upprättades stadsplaner för områdets västra delar av stadsarkitekt Teodor Blumfelds. Utbyggnaden av områdets östra delar har planerats och utförts från tidigt 1990-tal och framåt.

Områdesbeskrivning

Områdets bebyggelse består i huvudsak av villor, radhus och parhus. Bland villabebyggelsen utmärker sig rationellt uppförda villor i 1½ plan från tidigt 1970-tal.

24 Inventeringsområdet Brogetorp med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

Kvarteren Bävern, Hinden och Igelkotten i områdets centrala del är bebyggda med rad- och parhus. Området upplevs som välplanerat med beaktande av ursprunglig topografi.

Bebyggelsen i områdets 1970-talsdelar är uppförd som enhetliga grupper med i huvudsak identisk utformning med inslag av mindre variationer. I de nyaste delarna, i områdets sydöstra del, är fastigheterna individuellt utformade bland annat avseende volym, material, färgsättning och placering på tomten.

Karaktéristiska huvuddrag

Områdets 1½-plansvillor från början av 1970-talet är framträdande. I kv. Hjorten noterar man att husen ligger på rad i grupper om tre, troligen för att effektivisera byggprocessen.

Dominerande fasadmateriäl i områdets västra del är tegel i kulörerna vitt, rött och gult, i många fall kombinerat med partier klädda med träpanel, främst på gavelrösten och fönsterpartier. Fönstren ansluter direkt mot takfoten, utan ovanliggande murverk. Fönster- och dörrsnickerier är i allmänhet målade i bruna kulörer, men gult och rött i klara nyanser förekommer också. Husen har generellt sadeltak täckta med betongtegel i mörkt bruna kulörer. Även om färgerna är bjärta handlar det om traditionella nyanser som brunt, rött och gult. På villorna i 1½ plan är taket med sina nerdragna takfall ett mycket karaktäristiskt drag. Längs Augustivägen finns ett stråk med souterränghus från 1970-talet med en tidstypisk och sammanhållen arkitektonisk karaktär. Här är den dominerande färgskalan brunt. Souterränghusen i mexitegel, t ex Mården 5 (fig. 27), bygger på en tydlig kontrastverkan mellan det vita mexiteglet och de mörka träpartierna. Entréerna är omsorgsfullt utformade i påkostade material vilket ger husen ett elegant utseende.

Radhusen i den centrala delen har ett allmogeinspirerat utseende med panelklädda fasader i röda eller gråvita kulörer. Fönster- och dörrsnickerier är här målade i ljusa kulörer. Husen har generellt takkupeförsedda sadeltak täckta med brungrått betongtegel. I anslutning till detta område ligger ett antal parhus uppförda i en stil som anknyter till vardaglig folkhemsfunktionalism.

De friliggande husen har i allmänhet garage i separata byggnader som är friliggande eller sammanbyggda med bostadshusen. Övriga hus har sina garage i centralt placerade garagelängor.

25 Fastigheterna Grävlingen 6-7 (Slm D11-054).

26 Fastigheten Ekorren 9 (Slm D11-055).

27 Fastigheten Mården 5 (Slm D11-056).

28 Fastigheten Åda 2. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-057).

Flensby

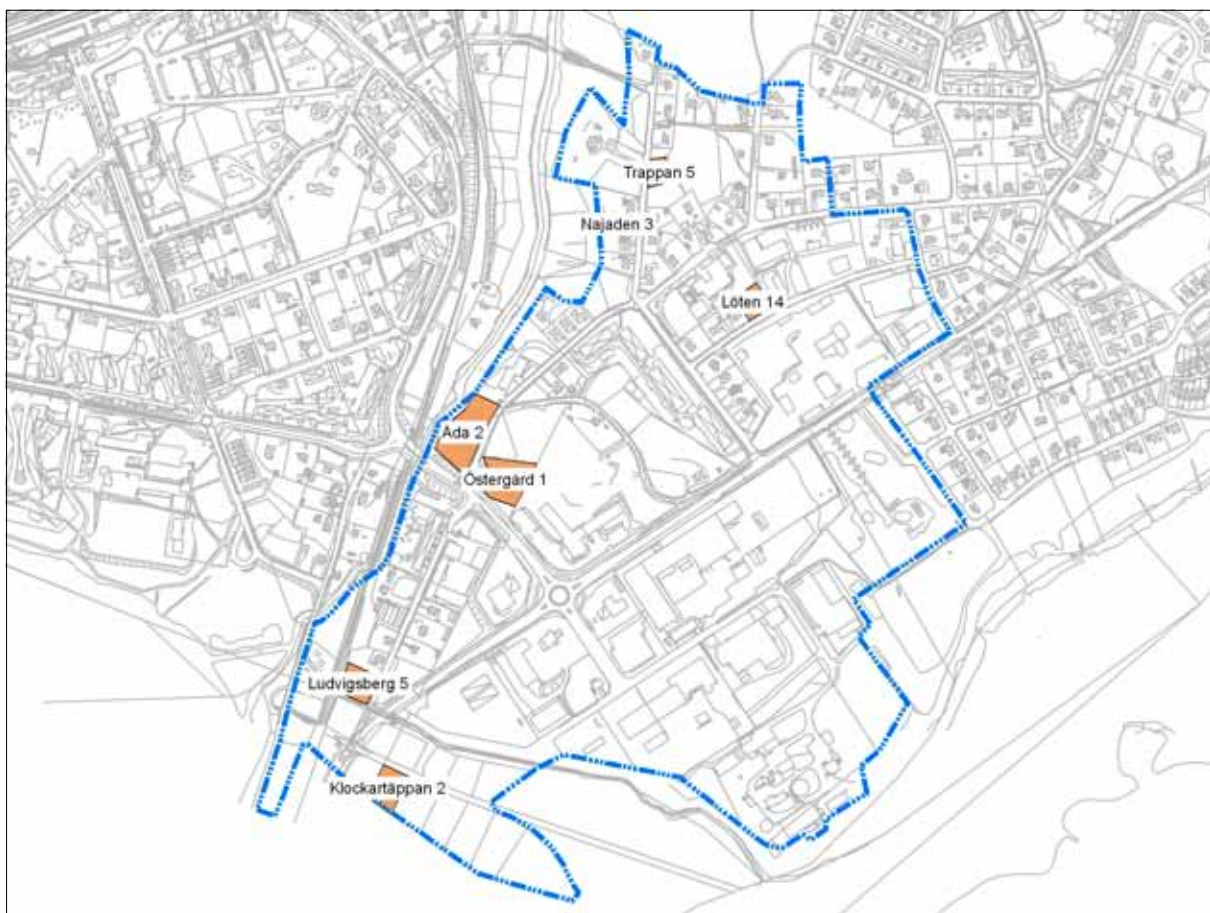
Bakgrund

Flensby ligger i centralortens sydöstra del. Området har fått sitt namn från Flens by som låg inom området för nuvarande kvarteren Hyddan, Höjden, Åda och Östergård.

Områdesbeskrivning

Stora delar av Flensby domineras av bebyggelse för industri- och handelsändamål som i huvudsak har tillkommit från mitten av 1900-talet och framåt. I ett stråk utmed Flensån, längs tidigare huvudvägar och i anslutning till Flens by återfinns såväl bostadsbebyggelse som industrietableringar från 1900-talets första hälft och framåt.

Bostadsbebyggelsen i Flensby består i första hand av friliggande villor med stora variationer i utformningen, delvis beroende på bebyggelsens varierande ålder. I områdets västra del finns även ett antal flerbostadshus.

29 Inventeringsområdet Flensby med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

Karakteristiska huvuddrag

Ett flertal faktorer bidrar till att området är svåravläst. Ett antal av de gränser och stråk som karaktäriserar hela Flens centralort tenderar att samlas i områdets sydvästra del. Här sammanstrålar stråken ån, riksvägen samt järnvägen Oxelösund-Grängesberg.

Flensby har dessutom legat omedelbart utanför municipalsamhället. Detta har lett till en delvis oreglerad bebyggelse som än idag karaktäriserar området. Ett tydligt exempel är Kyrkvägen där en gammal trävarufabrik samsas med enklare enfamiljshus från början av 1900-talet. Kvarteret Pedalen med sin industribetonade bebyggelse som snarast hänger ihop med västra delen av Bjurtorp tränger dessutom in som en kil i områdets östra del och blandar upp bebyggelsen. Detta medverkar till det något splittrade intrycket av bebyggelsen inom området.

Områdets norra del karaktäriseras av friliggande enfamiljshus och påminner till sitt utförande om liknande bebyggelse i de intilliggande områdena Östertorp och Bjurtorp. Sannolikt har den idag ganska tydliga gränsen mellan Flensby och Bjurtorp inte funnits tidigare. Idag utgör Kungsvägen, som tidigare har haft en delvis anorlunda sträckning, en barriär mellan områdena. Ett antal äldre gårdar antyder områdets ursprungliga vägnät. På Östertorpsvägen i höjd med Lötenskolan finns även en gammal affär som indikerar tidigare sammanhang.

I områdets mittersta del finns tendenser till storskaligare flerfamiljshusbebyggelse. En byggnad som fastigheten Åda 2 (fig. 28) representerar ett välbevarat exempel på det tidiga 1960-talets bostadsbyggande men här finns också rester av kåkbetonad enkel bebyggelse.

En byggnad som utmärker sig och även är något av ett landmärke är den vackra villan Östergård 1. En del av bebyggelsen på Frändestavägen har, även om renoveringar skett, en genuin karaktär med små hus på stora tomter. En byggnad som Trappan 5 (fig. 31) är ett typiskt exempel. I kontrast till Flensby i övrigt står Ekliden i områdets södra del med sin påkostade villabebyggelse, t ex Klockartäppan 2 (fig. 30).

30 Fastigheten Klockartäppan 2. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-058).

31 Fastigheten Trappan 5 (Slm D11-059).

32 Fastigheten Löten 14 (Slm D11-060).

33 Fastigheten Mätaren 11. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-061).

Hammartorp

Bakgrund

Hammartorp ligger i centralortens västra del. Området har fått sitt namn efter ett torp med samma namn som låg i området innan nuvarande bebyggelse uppfördes.

Områdesbeskrivning

Hammartorp domineras av enfamiljsbostäder i form av friliggande villor, radhus och kedjehus. I kvarteret Slungan i områdets sydöstra hörn ligger två av Flens första flerbostadshus som uppfördes i kommunal regi omkring 1950.

Områdets bebyggelse är i huvudsak uppförd från slutet av 1940-talet till och med 1960-talet.

Karaktäristiska huvuddrag

Bebyggelsen är till stor del uppförd i tegel och puts. De centrala delarna av området följer en rutnätsplan med friliggande villor från 1940-talet där det lilla symmetriska

34 Inventeringsområdet Hammartorp med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

enplanshuset Kronan 10 (fig. 35) med sitt valmade tak är tidstypiskt och en återkommande byggnadstyp i hela tätorten. I ytterkanterna bryts rutnätsplanen upp och tar intryck av modernare stadsplaneidéer. Här finns ett stort antal exklusiva tegelvillor uppförda under 1950- och 1960-talen.

De fyra husen på Nybblegatan, kv. Montören (fig. 37), är ritade av kommunalingenjören Erik Larsson 1958 och kan sägas representera en slags urmodell för den övriga villabebyggelsen. De klättrar längs Nybblegatan upp till Kv Mätaren (fig. 33) som utgörs av vitputsade, eleganta radhus med flacka tak och stora fönsterytor, byggda i en cirkel och vända mot en inre grönyta. I anslutning till denna bebyggelse ligger fyra parhus i gult tegel som också vänder sig mot nämnda grönyta, t ex Mätaren 1-2. Den parkliknande karaktären är påtaglig. Nybblegatans topp är en intressant knutpunkt för olika stilriktningar i 1950-talets bebyggelse.

Bebyggelsen är påfallande välbevarad i områdets västra del. Det finns flera exempel på hela stråk av bebyggelse med intakt karaktär. Många stilar med höga arkitektoniska kvaliteter finns representerade. Den bevarade enhetligheten inom respektive byggnadstyp är mycket viktig för områdets karaktär och bör betraktas som starkt skyddsvärd.

Omedelbart söder om Hammartorp ligger Hammarvallens idrottsplats med bland annat sim- och ishall samt fotbollsplan. Idrottsplatsens bebyggelse utgörs av ganska anonyma byggnader. Simhallen, uppförd 1978 domineras av sin gula och bruna plåtfasad. Dock är byggnadens glasade entrefasad med sina tidstypiska räcken värt att notera som karaktärsskapande komponenter. Även interiören med foajé och simbassäng är välbevarade och mycket tidstypiska. Läktarbyggnaden vid löparbanan har också noterbara karaktärsdrag i form av mönstermurade tegelpartier och det stora tidtagaruret mot löparbanan.

35 Fastigheten Kronan 10 (Slm D11-063).

36 Fastigheten Verkmästaren 6. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-063).

37 Fastigheterna Montören 7-10. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-064).

38 Fastigheten Kungsfågeln 8 (Slm D11-065).

Norra Nybble

Bakgrund

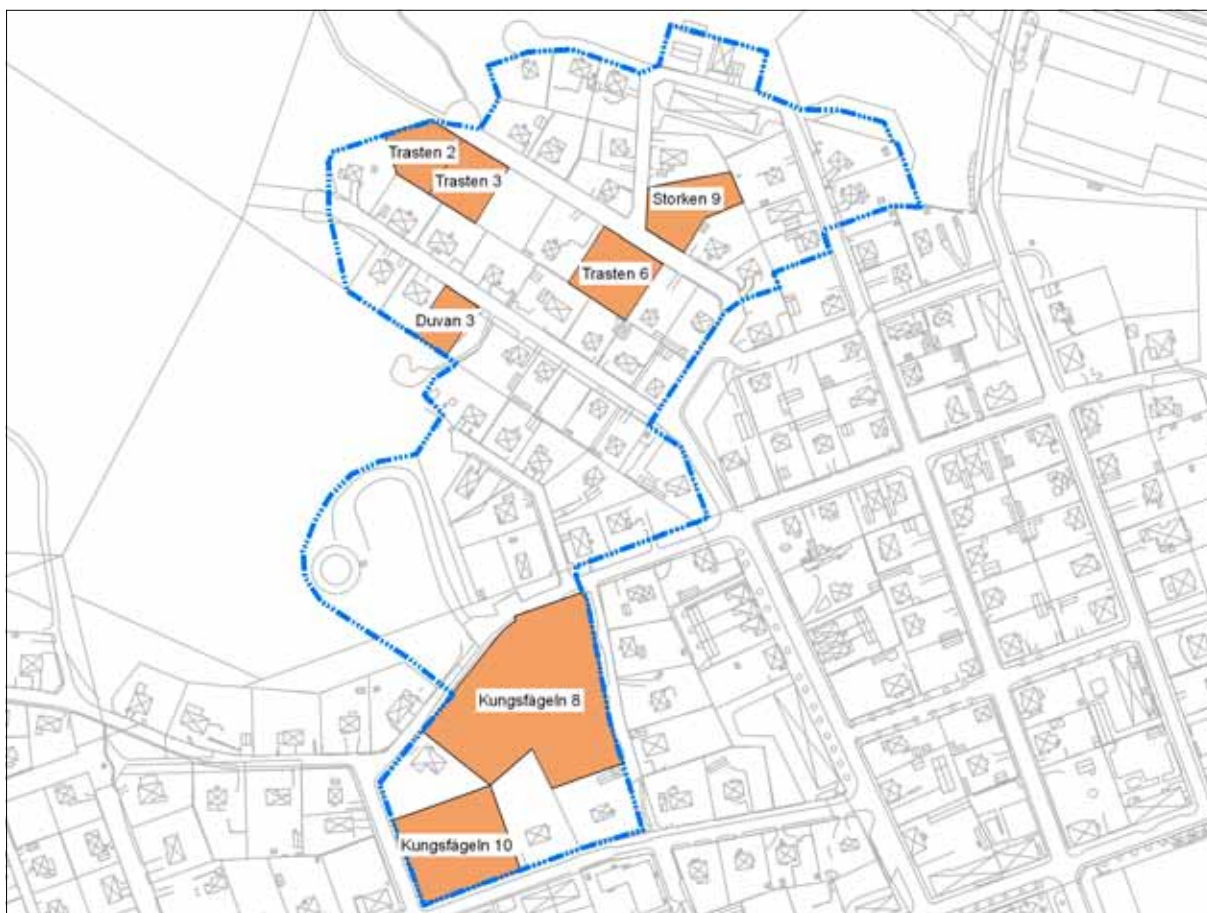
Norra Nybble ligger i centralortens centrala delar omedelbart norr om det ursprungliga municipalsamhällets norra gräns. Området har fått sitt namn efter Nybble by som låg under Stenhammar fram till att området införlivades i Flens stad.

Områdesbeskrivning

Norra Nybble domineras av enfamiljsbostäder i form av friliggande villor. Bebyggelsen är i huvudsak uppförd mellan 1940-talet och 1960-talet.

Karaktéristiska huvuddrag

Stadsplanen har en tydlig årsringskaraktär och utgår från Norra centrum's gamla rutnätsplan. Områdets södra delar har ett gatunät som bryter av mot denna rutnätsplan och har karaktären av en organisk trädgårdsstadsplan. Om man står på von Kraemers väg och tittar norrut där gatan övergår till Malmgatan är denna brytning uppenbar.

39 Inventeringsområdet Norra Nybble med fastigheter innehållande karaktéristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

Bebyggelsen i randzonen mellan Centrum norr och Norra Nybble har en karaktär som daterar sig till 1920-40-talet. Det kan spekuleras i huruvida de organiska stadsplaneambitionerna har fullföljts eller inte då Malmgatan och Idungatan är helt raka i sin förlängning. Här daterar sig också bebyggelsen från 1950-talet och framåt, vilket kan tyda på att man under områdets expansion har övergett det renodlade trädgårdsstadsplaneidealet.

Bebyggelsen i Norra Nybble består till stor del av friliggande villor i 1 och 2 våningar, uppförda mellan 1920- och 1960-talet. En representant för den tidiga bebyggelsen är Kungsfågeln 10 (fig. 42) uppförd 1924. Den nyare bebyggelsen ligger, som ovan nämnts, i områdets nordvästra del. Även om tegelhusen dominerar, finns här även en del putsade hus vilket är ganska ovanligt i tätortens villabebyggelse. Trasten 2 och 3 (fig. 40) är välbevarade exempel på putsade hus med 1950-tals karaktär. Karaktäristiska komponenter i den modernare bebyggelsen är flacka takfall, perspektivfönster och integrerade garage. Man noterar att husens entreér ganska ofta är vända från gatan. Taken är uteslutande täckta med betongtegel. Fasadteglet utgörs ofta av hårdbränt rött tegel men gult tegel förekommer också.

Många av byggnaderna i områdets nordvästra delar har höga arkitektoniska kvaliteteter. Intrycket förstärks av att bebyggelsen är sammanhållen och påfallande välbevarad.

Skolan, Kungsfågeln 8 (fig. 38), är en viktig tidsmarkör och bevarar många karaktärsdrag.

40 Fastigheten Trasten 3. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-066).

41 Fastigheten Storken 9. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-067).

42 Fastigheten Kungsfågeln 10. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-068).

43 *Fastigheten Solrosen 1. Foto Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-069).*

Orrö, Orresta ö och Skiringe

Bakgrund

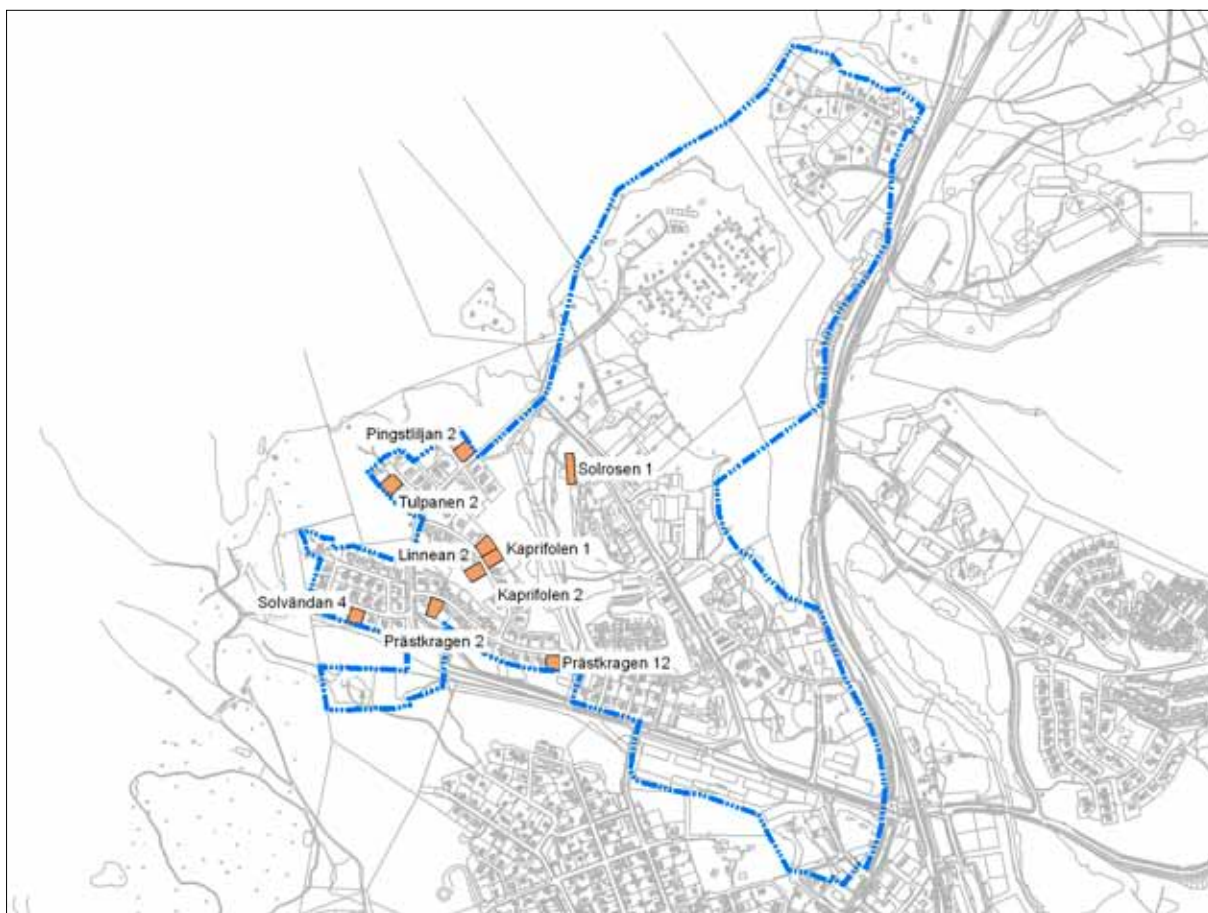
Orrö, Orresta ö och Skiringe ligger i centralortens nordvästra del.

Områdesbeskrivning

Utifrån byggnadsstruktur och topografi kan området delas in i tre delar. Väster om Orrögatan består bebyggelsen i huvudsak av enfamiljshus i form av friliggande villor. Undantaget egnahemsområdet Norrliden som uppfördes omkring 1920 är bebyggelsen i huvudsak uppförd mellan 1950- och 1960-tal.

Kvarteren omkring Orrögatan och söder om Bolmängsgatan består av en blandning i huvudsak av flerfamiljshus, småindustrier och vårdinstitutioner.

Bebyggelsen i inventeringsområdets norra del präglas av frilufts- och fritidsaktiviteter framför allt genom koloniområdet och badet på Orresta ö, men även av den äldre bebyggelsen invid vattnet på Skiringesidan. En del

44 *Inventeringsområdet Orrö, Orresta ö och Skiringe med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.*

bebyggelse verkar vara uppförd som personalbostäder till det stora sjukhuset som tidigare låg i Flen.

Karakteristiska huvuddrag

Flerfamiljshusen Solrosen 1 (fig. 43) uppvisar trots storskalighet en intressant platskänsla. Ett kreativt utnyttjande av terrängförhållandena och ett samspel mellan horisontella och vertikala element gör att man kommer i nivå med husen. En byggnad vänder sin gavel mot platsen och bryter av den storskaliga känslan. Portiken och pelarna som arkitektoniska element blir extra motiverade i den kuperade terrängen och bidrar till en upplevelse av lätthet.

Villabebyggelsen i områdets västra delar har en tydlig 1950- och 1960-talskaraktär. Tulpanen 2 (fig. 47) är en mycket tidstypisk så kallad halvförskjuten villa som var en ny byggnadstyp på 1960-talet. De enklare husen är uppförda av färdiga element. Solvändan 4 (fig. 45) är ett välbevarat och fint exempel på hur en enklare villa från tidigt 60-tal kunde se ut. Garaget är, även om det är mycket enkelt, obligatoriskt. En byggnad som Kaprifolen 1 uttrycker en slags folkhemsmässig exklusivitet. Starkt karaktärsskapande är den låga, markerade entrén vänd mot gatan.

Genomgående i villabebyggelsen är den kontrasterande färgsättningen brunt kontra vitt. Fönstren är ofta målade i olika färger på båge och karm, vilket skapar en mycket elegant detaljkänsla. Fasaderna är utförda i lertegel, mexitegel och betongelement. På vissa byggnader, t ex Kaprifolen 1 (fig. 46), består fasaden av både rött tegel och mexitegel, vilket ger en mycket tidstypisk karaktär. Taken är uteslutande belagda med betongpannor.

45 Fastigheten Solvändan 4 (Slm D11-070).

46 Fastigheten Kaprifolen 1 (Slm D11-071).

47 Fastigheten Tulpanen 2. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-072).

48 Gavelfasad mot Gårdssjön (Slm D11-073).

Salsta

Bakgrund

Salsta ligger i centralortens sydvästra del. Området har fått sitt namn efter Salsta by som låg inventeringsområdets västra del.

Områdesbeskrivning

Området består av flerfamiljshus från 1960-talet. Bostadsområdet upplevs som välplanerat med hänsyn tagen till befintlig topografi och med utblick mot Gårdssjön som en viktig parameter i utformning och placering av byggnadskropparna.

Karakteristiska huvuddrag

Bostadsbebyggelsen vid Salsta består av tio flerfamiljshus. De bågformade byggnaderna är uppförda i tre våningar med garage och gemensamma utrymmen i markplan och lägenheter i två plan. Trafiksepareringen är konsekvent genomförd. Byggnaderna ligger i grupper om tre alternativt fyra, där den ena sidan av varje byggnad

48 Inventeringsområdet Salsta. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

vänder sig mot en parkering och angöringsyta medan den andra sidan vetter mot ett parkliknande område som sluttar ner mot Gårdsjön. Samspelet mellan byggnader och landskap är intressant. Byggnadskropparna har något statiskt över sig, vilket tar sig uttryck i de obrutna taklinjerna. Byggnadsdelar som skjuter ut över det sluttande landskapet stöttas av pelare. Pelarna som arkitektoniska element återkommer också i portikerna. Intrycket av horisontalitet och lätthet är påtagligt. Genom placeringen i landskapet och bebyggelsens genomsiktlighet får området något drömskt över sig. Man associerar till skärvor eller snäckskal på en strand.

Byggnaderna har flacka sadeltak som är täckta med papp. Fasaderna består av mexitegel som har tillkommit i senare tid. Entréerna som ofta är förlagda till portikerna har en tidstypisk utformning med kaklade ytor och dörrar i teak. En del av dessa detaljer har dock bytts ut mot lackerad aluminium och plåtprofil. Nya entrédörrar är utförda av fabrikslackerad plåt i bland annat kulörerna gult eller blått. Fönsterpartierna är vitmålade. Balkongerna har plåtfronter målade i rött, blått eller gult.

Luftigheten och de öppna ytorna ger karaktär åt området. Även de smala pelarna ger byggnaderna en mycket speciell karaktär. Fasaderna ljusa färgsättning är viktig. Likaså färgsättning och materialval i portikerna.

Man bör på sikt överväga att ändra läget på de på gårdarna placerade miljöbodarna då de skymmer utblicken mellan husen.

Områdets arkitekturhistoriska egenskaper består av ganska diskreta komponenter som är mycket lätta att renovera bort. Exempel på detta kan vara entréernas kaklade partier och teakdörrar. Med tanke på de kvaliteter som området besitter bör de detaljer som ännu finns bevarade betraktas som värdefulla vid förvaltningen av byggnaderna.

I områdets västra del finns på ena gaveln en grillkiosk. Här har ett tidstypiskt utseende bevarats med fönsterpartier i rostfritt stål och en liten uteplats. Detta ger en nutidshistorisk koppling till hur området har använts.

Även skolan förhåller sig harmoniskt till landskapet och har en tidstypisk och välbevarad karaktär.

50 Bostadsområdet Salsta från sydväst
(SImD11-074).

51 Luftigheten och de öppna ytorna präglar området
(SIm D11-075).

52 En senare uppförd miljöbod som förhindrar utblicken mot sjön. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (SIm D11-076).

53 Fastigheten Getingen 3. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-077).

Östertorp

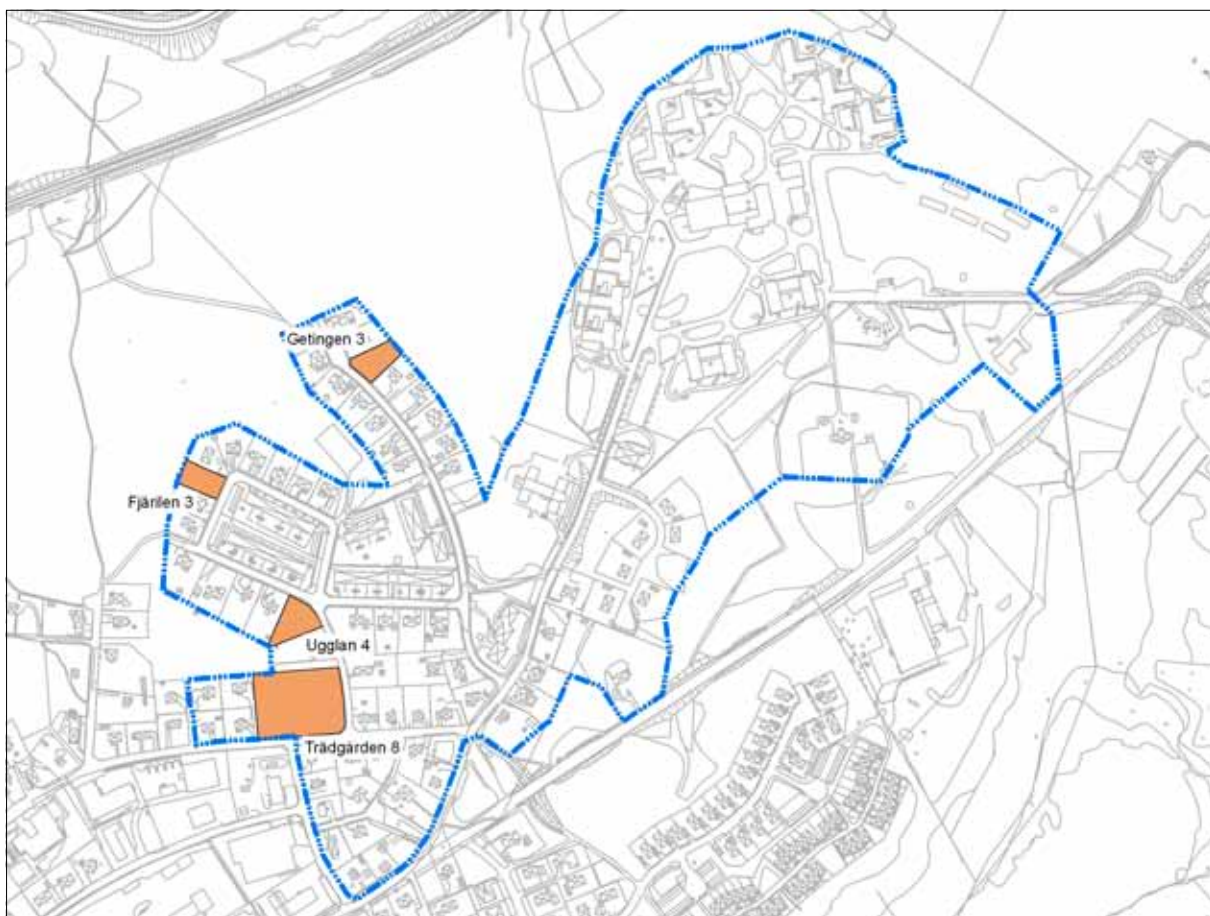
Bakgrund

Östertorp ligger i centralortens sydöstra del. Området har fått sitt namn efter byn Östorp. Huvudbyggnaden från omkring 1870 med två ekonomibyggnader som flyglar finns kvar i kvarteret Trädgården.

Östertorps västra och södra del består huvudsakligen av enfamiljsbostäder i form av friliggande villor och radhus.

Områdesbeskrivning

Planmässigt är områdets form ursprungligen bestämt av den gamla byvägen som idag utgörs av Östertorpsvägen. Områdets norra del domineras av de institutionsbyggnader som uppfördes för Jättunahemmet på 1960-talet. Huvuddelen av bebyggelsen i Östertorp är uppförd under 1900-talets andra hälft. I anslutning till det ursprungliga byläget finns enstaka äldre hus bevarade.

54 Inventeringsområdet Östertorp med fastigheter innehållande karakteristiska och välbevarade hus markerade. Utsnitt ur Flens kommuns primärkarta över Flens centralort.

Karakteristiska huvuddrag

Östertorp karaktäriseras av en ganska varierad bebyggelse präglad av två huvudfaktorer. Dels det gamla byläget samt av Jättunahemmets placering. Dominerande är emellertid enfamiljshus uppförda på välplanerade villatomter med uppväxta trädgårdar. Den ursprungliga topografin är fortfarande påtaglig, vilket ger området en organisk och harmonisk karaktär. I hela området upplevs förhållandet mellan tomtens yta och byggnadernas volym vara väl avvägt.

Områdets äldre bebyggelse grupperar sig kring den gamla landsvägen. En del äldre gårdar, t ex Trädgården 8 (fig. 55), är starka informationsbärare av äldre tiders bebyggelsemönster och vägsträckningar. Affärsbyggnaden som ligger i korsningen Östertorpsvägen, Änglundavägen indikerar också att detta har varit ett betydligt mer vältrafikerat stråk tidigare. Katrineholmsvägen är idag genomfartsleden och skiljer av området mot Bjurtorp. Denna gräns har sannolikt inte varit lika markant tidigare.

Jättunahemmet invigdes som vårdinstitution för personer med olika typer av funktionsnedsättning år 1965, en verksamhet som avvecklades 30 år senare. Detta områdes bebyggelse är ett fint exempel på en välbevarad institutionsarkitektur som har passats in väl i den omgivande naturen och topografin. Jättuna var känt för sina fina planteringar, vilket även det kan ses som en vilja att låta naturen och arkitekturen samspela.

Bebyggelsen i områdets nordvästra del utgör en tydlig årsring och är förmodligen till stora delar uppförd som personalbostäder till Jättunahemmet. Det planerade bebyggelsemönstret står i ganska stark kontrast till den äldre, mer oreglerade bebyggelsen i områdets södra delar. Bebyggelsen i anslutning till Jättunahemmet har allt från enkla flerfamiljshus och radhus till exklusiva villor. Bebyggelsen avspeglar tämligen väl de olika yrkeskategorier som bör ha funnits på Jättuna. Hagvägens tegelvillor är individuellt utformade. Den sammanhållna karaktären och likheten i byggnadsmaterial antyder dock att husen sannolikt har blivit uppförda inom samma entreprenad. Många av husen har en tidstypisk karaktär och är exceptionellt välbevarade.

55 Fastigheten Trädgården 8. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-078).

56 Jättunahemmet är ett fint exempel på en välbevarad institutionsarkitektur. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-079).

57 Fastigheten Fjärilen 3. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-080).

58 Punkthusen vid Sveaparken är uppförda i en tydlig modernistisk anda. Genom sin exploateringsgrad frigör sig punkthusen från det ursprungliga stadsplanemönstret och lämnar en stor öppen plats mellan sig och järnvägsstationen. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-081).

SAMMANFATTNING

Flen var en av de sista svenska städerna som genomgick en övergripande stadsomvandling. Många önskar sig över detta idag och önskar att det gick att vrida tillbaka tiden. Mycket av den småstadsmässighet och kvarterskänsla som karaktäriserar en sörmländsk landsortsstad har fått lämna plats åt en bebyggelse som kanske hör mer hemma i en starkt exploaterad storstad.

Efter Sörmlands museums snabbinventering av Flens centralort har det blivit uppenbart att bilden av den ”sönderslagna staden” i hög grad behöver nyanseras. Tätortens ytterområden har visat sig bestå av en mycket välbevarad bebyggelse. Här finns höga, såväl byggnads-historiska som arkitektoniska, kvaliteter. Bebyggelsen består i stor omfattning av gedigna hus med fasader av hårdbränt tegel och snickerier av yppersta kvalitet. Något som är utmärkande är att det finns hela miljöer eller gatustråk med en bibehållen karaktär.

Ett genomgående drag i Flens bebyggelse är sam-spelet mellan bebyggelsen och det ofta starkt kuperade landskapet. Intrycket är att man har hanterat detta på ett kreativt och lyckat sätt, vilket visar sig tydligt i bebyggelsen. Detta tillvägagångssätt bör även utgöra en viktig grundtanke vid planering av såväl förnyelse av befintlig bebyggelse, som ny bebyggelse i anslutning till centralorten.

I samband med fältinventeringen har vi mött många Flensbor, varav en stor del har bott i sina hus sedan de var nybyggda eller bara några år gamla. Med hänsyn till att Flen expanderade kraftigt från mitten av 1900-talet innebär det att ett omfattande generationsskifte pågår i staden. Bebyggelsen befinner sig därmed i ett läge där planmässiga bevarandeinsatser, främst i form av information skulle kunna slå mycket väl ut. Det är av stor vikt att förståelsen för de olika byggnadsperiodernas grunddrag och värden ökar så att bostadsområdenas grundläggande karaktärer kan bevaras för framtiden.

59 Fastigheten Vårlöken 7 i delområdet Orrö är ett av flera exempel på välbevarade flerbostadshus från mitten av 1900-talet. Framtida renoveringsinsatser bör göras med hänsyn och respekt till byggnadernas kulturhistoriska värden. Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum (Slm D11-082).

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

- Andersson, J. 1964. *Flen från by till stad*. Västerås.
- Björk, C, Nordling, L & Reppen, L. 2000. *Så byggdes staden: stadsbyggnad, arkitektur, husbyggnad*. Stockholm.
- Chritiansson, H (red.). 1985. *Ett stycke Sörmland: Flens kommun i tiden och historien*. Nyköping.
- Eriksson, E. 1990. *Den moderna stadens födelse: svensk arkitektur 1890-1920*. Stockholm.
- Lynch, K. 1964. *The image of the city*. Cambridge, Mass,
- Ryberg, R. 1987. *Sörmlandsbygden 1988:1*. Södermanlands hembygdsförbunds årsbok. Nyköping.

Arkiv

- Flens kommuns arkiv
- Lantmäteriet, Gävle
- Lantmäterimyndigheternas arkiv
- Lantmäteristyrelsens arkiv
- Rikets allmänna kartverks arkiv
- Sörmlands museums arkiv, Nyköping